

Стручни рад

Professional paper

UDK: 630*923:658.1(497.6)

Дарко Остић¹

ОРГАНИЗАЦИЈА МАЛИХ И СРЕДЊИХ ПРЕДУЗЕЋА НА ДОЊЕВРБАСКОМ ШУМСКОПРИВРЕДНОМ ПОДРУЧЈУ

Извод: Истраживања приказана у овом раду обухватила су мала и средња предузећа на Доњеврбаском шумскопривредном подручју, а која раде послове сјече, израде, извоза и износа шумских дрвних сортимената. Пословање и могућности предузећа да се у будућем периоду развијају и расту зависиће од њихове организованости, финансијске снаге, тренутног положаја на тржишту, кадровске и технолошке развијености. Посматрано је 12 малих и средњих предузећа, која се одликују ниским учешћем високо образованих кадрова, који би одговорили изазовима савременог предузетништва. Резултати истраживања указују да обим производње не зависи од броја извршилаца са високом стручном спремом. Поред тога, средства за рад су застарјела, пословање је ограничено на ужем географском подручју са slabим могућностима за освајање нових тржишта. Предузећа послују самостално, без међусобне сарадње. Кластер као модел организовања није заступљен на Доњеврбаском шумскопривредном подручју, када су у питању посматрана предузећа. Истраживање указује да постоји спремност удруживања у кластере и она не зависи од величине предузећа.

Кључне ријечи: мала и средња предузећа, удруживање, кластер.

ORGANIZATION OF SMALL AND MEDIUM COMPANIES IN THE LOWER VRBAS RIVER FOREST MANAGEMENT AREA

Abstract: the research displayed in this work encompasses the small and medium companies in the Lower Vrbas River Forest Management Area which are in the business of logging, preparation, export and removal of timber. Business and possibilities of companies to develop and grow in the forthcoming period will depend on their organization, financial output, current

¹ ЈПШ „Шуме Републике Српске“ а.д. Соколац, ШГ „Бања Лука“ Бања Лука

market position, personnel and technological development. Twelve small and medium enterprises were observed, which distinguish themselves with a low participation of personnel with a university degree that would react to the challenges of modern business. The results of the research indicate that the production volume does not depend on the number of employees with a university degree. Besides that, means of work are obsolete, the business is limited to a narrow geographic area with poor possibilities to secure new markets. When discussing the observed companies, we see that a cluster as an organization model is not represented in the Lower Vrbas River Forest Management Area. The research shows that there is a readiness to join into clusters and that it does not depend on the size of a company.

Key words: small and medium companies, joining, cluster

УВОД

Мала и средња предузећа у шумарству, која се баве пословима сјече и привлачења шумских дрвних сортимената, на Доњеврбаском шумскопривредном подручју углавном су настала као резултат спроведене приватизације. Овакав процес настанка малих и средњих предузећа је специфичан за земаље у транзицији. Поред тога, ова предузећа настајала су и као резултат покретања породичног бизниса, чија је основна карактеристика да испочетка запошљавају предузетнике и чланове породице. Ријеч је уствари о микро бизнису који подразумјева запошљавање свега неколико радника. У почетку ова предузећа имају свега неколико радника, а временом се развијају и расту. У шумарству овај бизнис подразумјева минимална средства за рад, једноставније послове и послове мањег обима. Наведена предузећа спадају у категорију специјализованих услужних предузећа и представљају значајну спрегу између шумарства и дрвне индустрије. Ова предузећа припадају мање развијеном сектору, и карактерише их недостатак међусобне сарадње и неповољна позиција на тржишту. Проблеми у овом сектору су бројни. У том смислу значајан је утицај државе на посматрани сектор, али и сагледавање могућности њиховог организовања.

Мала и средња предузећа на Доњеврбаском шумскопривредном подручју суочавају се са низом проблема, који оптерећују пословање и могућност њиховог развоја. Одликују се ниским степеном кадровске развијености, мало је високо образованих кадрова који могу одговорити проблемима и изазовима у данашњим условима пословања. Средства за рад су најчешће застарјела, пословање је ограничено на ужем географском подручју, са slabим могућностима за освајање нових тржишта. Конкурентност је изражена и слаба је међусобна сарадња. Финансије и ограничена могућност улагања у

нове технологије у значајној мјери оптерећују пословање. Све су то елементи који указују на неопходност удруживања посматраних предузећа, како би се превазишли наведени проблеми пословања.

Кластер као модел удруживања није заступљен на Доњеврбаском шумскопривредном подручју, када су у питању предузећа која раде сјечу и извоз шумских дрвних сортимената. Основни циљ рада је анализа кластера, као могућег начина организовања малих и средњих предузећа и указивања на могућности и користи које се могу остварити наведеним обликом удруживања. Такође, као циљ се истиче и анализа постојећег нивоа кадровске и техничке развијености посматраних малих и средњих предузећа, како би се анализирао међусобна зависност кадрова и средстава за рад у односу на основне елементе пословања.

Рад је настао као резултат израде мастер рада.

ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ РАДА

Мала и средња предузећа на Доњеврбаском шумскопривредном подручју настала су као резултат спроведене приватизације дијела државног капитала у ЛПШ „Српске Шуме“. Одлуком владе РС, 2001. године оснива се предузеће ОДП „Семешница“, које ради послове сјече, израде и привлачења шумских дрвних сортимената. Престанком рада ОДП „Семешница“ настају мала и средња предузећа која раде наведене послове на Доњеврбаском шумскопривредном подручју.

Различити су приступи у погледу дефинисања малих и средњих предузећа, па се овај појам различито дефинише у појединим земљама, зависно од политичких, друштвено-економских, развојних и власничких прилика. Највећи број земаља као критериј за дефинисање наведених предузећа користи број запослених, бруто остварени приход и висину средстава (капитала) којим предузеће располаже.

Дефинисање појма малих и средњих предузећа у Републици Српској уређено је Законом о подстицању развоја малих и средњих предузећа и то чланом 3., који гласи²: „Мала предузећа су правна лица која:

- запошљавају просјечно годишње 10 до 49 радника,
- остварују укупни годишњи приход од продаје до 10 милиона КМ, или имају збир биланса активе у вриједности до 2 милиона КМ.

² Народна Скупштина Републике Српске (2009.): Закон о подстицању развоја малих и средњих предузећа, Службени гласник РС број. 23/09, Бања Лука.

У оквиру малих предузећа разликујемо и микропредузећа која запошљавају просјечно годишње мање од 10 радника.

Средња предузећа су правна лица која:

- *запошљавају просјечно годишње од 50 до 249 радника,*
- *остварују укупан годишњи приход од продаје до 50 милиона КМ, или имају збир биланса активе у вриједности до 43 милиона КМ“.*

Влада Републике Српске у фебруару 2006. године доноси *Стратегију развоја малих и средњих предузећа у Републици Српској за период од 2006. до 2010. године* (2006), као значајан документ када је у питању подршка сектору малих и средњих предузећа. Стратегију је обрадила Републичка агенција за развој малих и средњих предузећа.

Стратешки циљеви стратегије су³:

- повећање броја малих и средњих предузећа,
- повећање укупног броја запослених у сектору малих и средњих предузећа,
- повећање конкурентности малих и средњих предузећа у циљу јачања њиховог извозног потенцијала и степена интернационализације,
- повећање учешћа малих и средњих предузећа у бруто додатој вриједности.

У савременом предузетништву постоје различити облици организовања малих и средњих предузећа, а значајно је поменути инкубаторе, кластере и франшизинг као организационе облике када је у питању мали бизнис. У том смислу значајна су дефинисања које износе Берберовић и Јелић у вези наведених организационих форми⁴:

- **инкубатори** – омогућавају да се на једном простору омогући рад више малих „фирми“; настају адаптацијом празних простора са циљем њиховог кориштења пословно- производне намјене;
- **франшизинг**-уговорени однос између даваоца (произвођач робе) и примаоца франшизе (трговци на мало);
- **кластери**- удруживање фирми у циљу подстицања развоја МСП-а.

Наведени облици организовања нису у значајнијој мјери заступљени у малим и

3 http://sombor.bizhat.com/dokumenti_z_a_preuzimanje/strategija_razvoja_msplat.pdf,преузето 20.09.2010. године

4 Видјети шире у: Берберовић Ш., Јелић М. (2005.): Менаџмент малих и средњих предузећа, Економски факултет Универзитета Бања Лука, Бања Лука,стр.45.

средњим предузећима на Доњеврбаском шумскопривредном подручју.

Између ових предузећа и јавног сектора постоји зависност, с обзиром да ЈПШ „Шуме РС“ а.д. Соколац, односно ШГ „Бања Лука“ не посједује властите капацитете за послове сјече и привлачења шумских дрвних сортимената, који могу задовољити потребе газдинства. У наведеном сектору је присутна неконкурентност, низак степен развоја, што за последицу има лош квалитет рада.

Неразвијеност поменутих предузећа може лежати у недовољној организованости самих предузећа, често конкурентском положају и изостанку међусобне сарадње⁵.

Може се рећи да је сектор малих и средњих предузећа у шумарству Републике Српске, а самим тим и на Доњеврбаском шумскопривредном подручју на ниском степену организованости, те је неопходно сагледати могућности њиховог организовања у циљу остваривања заједничких интереса. У том смислу биће посматрани кластери као могући облик организовања малих и средњих предузећа. Кластер подразумјева такво удруживање фирми у којем се покреће развој малих и средњих предузећа, а на тим основама подстиче развој на локалном и регионалном нивоу .

Са аспекта организовања, кластери омогућавају међусобно повезивање сродних предузећа, што резултира унапређењем пословања и боље конкурентности и позиционирања на тржишту. Предузећа у оквиру једног кластера могу да обезбједе бољи продор на тржиште, специјализовану производњу и добављаче, купце, квалификоване раднике, већу специјализованост и знање радника и сл.

Савремена схватања кластера полазе од Porter-а, који износи факторе утицаја на компаније и кластере, односно факторе који указују на значај организовања у кластере у односу на предузећа која су изолована од оваквог облика удруживања, и то : фактори производње (инфраструктура, вјештине и сл.), услови потражње (регулација производње и потрошње), стратегија предузећа и конкурентност (међусобно ривалство допринијеће развоју иновација у оквиру предузећа, али и кластера) и присуство подржавајућих индустрија⁶.

У Републици Српској један од најразвијенијих кластера је кластер дрвне индустрије и индустрије намјештаја „Дрво-ПД“ из Приједора. Основан је 2005. године на приједлог локалних предузећа и уз подршку агенције за економски развој општине Приједор - Преда Овај кластер има 40 чланова који се баве

5 Видјети шире у: Нонић Д. (2010): Организација и пословање у шумарству- практикум, Универзитет у Београду, Шумарски факултет, Београд, стр.75.

6 Видјети шире у: Porter M. E. (2008.): Clusters and Competition: New Agenda for Companies, Governments and Institutions IN: On Competition MA, Harvard Business Press.

активностима примарне прераде дрвета, производњом грађевинске столарије, намјештаја и осталих производа од дрвета. Регионално је карактера с обзиром да су његови чланови са пет сусједних општина. Циљ кластера „Дрво-ПД“ је да побољша конкурентност дрвне индустрије и индустрије намјештаја, и пружи подршку преузећима да подигну степен финализације производа.

Постоје и схватања да ће се највјероватније географски кластери фирми оформити када буде исплативо повећање обима услед смањења просјечних трошкова, када предузећа буду имала могућност слободних формирања цијена, када трошкови транспорта буду ниски и када су купци, добављачи и запослени мобилни⁷.

Јелисић обрађује кластере 2009. године у оквиру програма *Assistance to Redundant Military Personnel in Bosnia and Hercegovina*, те у објављеној публикацији објашњава и даје одговор на питање зашто се кластери успостављају⁸: „Фирма може да савршено функционише у кластеру не губећи своју индивидуалност и идентитет. У принципу фирма учествовањем у кластеру повећава своју конкурентност јер ствара боље услове за себе да буде конкурентнија“.

Приступу развоју кластера могу бити различити. У том смислу значајно је следеће⁹: „Осим важности географске близине, вертикалне и хоризонталне повезаности подuzeћа и индустрија због стварања активних канала за пренос знања и иновација, у формирању кластера кључну улогу имају институције као што су регионалне развојне агенције, знанствено-истраживачки центри и сл.“.

Кластери имају позитивне ефекте за регију у којој су формиран, па се јавља потреба укључивања кластера у регионалну политику. Специфичност регионалних кластера огледа се у томе што се налазе на географском подручју које обухвата логичну просторну цјелину и тиме наглашава цјелокупност компаративне предности коју кластер мора експлоатисати.

Ефекти регионалних кластера подразумевају дугорочно повећање конкурентности регије, унапређење раста привреде, квалитета живота и запослености становништва у регији у којој функционишу¹⁰.

Говорећи о значају кластера унутар регије, Солвел истиче¹¹: „Иницијативе за развој кластера дефинишу се као организациона настојања повећања раста и

7 Видјети шире у: Ottaviano G. (2003.): Regional Policy in the Global Economy Insights from the New Economic Geography: Regional Studies 37.

8 Јелисић С. (2009.): Кластери-пословно умрежавање, Programme for Assistance to Redundant Military Personnel in Bosnia and Hercegovina, стр.9.

9 Тијанић Ј. (2008.) Политика Европске Уније у формирању кластера, прегледни рад, Пула, стр.2.

10 Видјети шире у Антонини Т. (2009.): Финансирање кластера, Микро група, Вараждин.

11 Solvell O., Lindqvist G., Ketels C. (2003.): The Cluster Initiative Greenbook. Stockholm: Ivory Tower, стр.9.

конкурентности кластера унутар регије која укључује предузећа, владу и/или истраживачке институције“.

Регионална конкурентност је централно питање економске и технолошке политике Европске Уније. Бројне су иницијативе да би се подстакло регионални развој кластера, односно развој кластера у Европској Унији, а једна од њих је и Европска обсерваторија (www.clusterobservatory.com). Обсерваторија се финансира од стране Европске комисије у оквиру својих INNOVA иницијатива, која пружа информације о политици и програмима кластера. Европска обсерваторија је идентификовала више од 2000 кластера у 27 земаља чланица Европске Уније.

У односу на регионалне кластере, значајно је споменути мрежу дрвопрерађивачких кластера југоисточне и централне Европе чији су чланови из Аустрије, Словеније, Хрватске, Македоније, БиХ и Србије. Циљеви оснивања мреже су: едукација и трансфер знања, интернационални развојни и истраживачки пројекти, повезивање експерата и истраживача са компанијама, међусобна повезаност компанија (нове пословне могућности), развој појединачних кластера и развој мреже кластера, промоција кластера и мреже¹².

ОБЈЕКАТ И МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Истраживања су вршена у оквиру малих и средњих предузећа на Доњеврбаском шумскопривредном подручју, која раде сјечу, извоз и износ шумских дрвних сортимената. Истраживане су могућности удруживања наведених предузећа, у којој мјери ове иницијативе и могућности зависе од величине преузећа. Поред наведеног, истраживање се односило и на анализу техничке и кадровске развијености.

У циљу добијања резултата истраживања примјењене су дескриптивне и статистичке методе истраживања.

У оквиру дескриптивних истраживања извршено је анкетирање као техника научног истраживања. Формиран је анкетни упитник за прикупљање и анализу података, а обухватао је шест сегмената:

- општи подаци о испитанику,
- основни подаци о предузећу,
- кадровски ресурси,
- средства за рад,

¹² Видјети шире у: Нонић Д. (2010.): Организација и пословање у шумарству- практикум, Универзитет у Београду, Шумарски факултет, Београд, стр.78.

- анализа пословања,
- удруживање.

Анкетирано је 12 власника услужних малих и средњих предузећа, која раде сјечу, извоз и износ шдс-а на Доњеврбаском шумскопривредном подручју. Анкете су спроведене личним анкетирањем испитаника, у октобру 2010. године. Узорковање је вршено према следећим критеријумима:

- **географско подручје рада**- избор предузећа на Доњеврбаском шумскопривредном подручју;
- **дјелатност предузећа**- посматрана су само предузећа која раде првенствено сјечу, извоз и износ шдс-а;
- **величина предузећа мјерена бројем запослених**- истраживана су мала и средња предузећа, тј. предузећа која запошљавају до 250 радника.

За потребе овог рада примјењене су следеће статистичке методе:

- регресија и корелација,
- „ χ^2 “ тест,
- анализа варијансе (ANOVA).

Корелациона анализа има за циљ да испита да ли између варијација посматраних појава постоји квантитативно слагање и, ако постоји, у ком степену¹³.

ANOVA или анализа варијансе је кориштена како би испитала једнакост аритметичких средина више скупова.

Тест „ χ^2 “ је статистичка метода помоћу које се испитују - тестирају разлике између опажених и очекиваних фреквенција¹⁴. Поредила се добијена израчуната вриједност теста, са вриједношћу из таблица, што је утицало на потврђивање полазне хипотезе да величина предузећа не утиче на став о спремности удруживања.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

4.1. Дескриптивна анализа

На основу општих питања о испитанику, односно предузећу, дошло се до сазнања да је највећи број предузетника на нивоу средњег образовања (42%),

¹³ Видјети шире у: Ловрић М., Комић Ј., Стевић С. (2006.): Статистичка анализа - методи и примјена, Економски факултет Бања Лука, Бања Лука, стр.357.

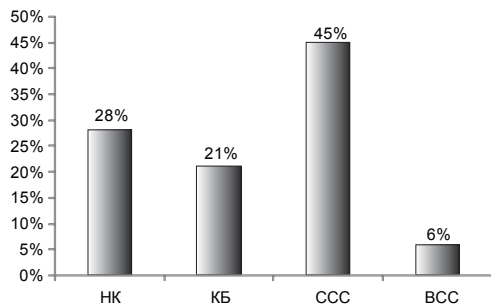
¹⁴ Видјети шире у: Мијановић М. (1993.): Примјена „ χ^2 “ теста у социолошким истраживањима, Филозофски факултет, Никшић, стр.115.

док остали испитаници посједују вишу или високу школску спрему (58%). Учешће факултетски образованих предузетника је 25%. Оваква структура образованости испитаника указује да постоје основе за унапређење и увођење иновација у пословање посматраних предузећа, али да би се у потпуности спровело прихватање нових сазнања савременог предузетништва, едукација је неизбјежан фактор.

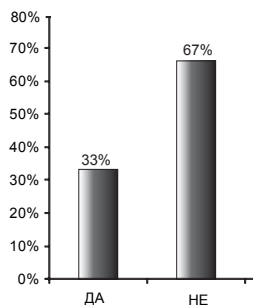
У погледу броја запослених највише је предузећа која запошљавају од 15 до 20 радника, а 17% су у категорији микро предузећа. Просјечан број запослених радника је 20, минимално је у једном предузећу запослено 3, а максимално 36 радника. У посматраним предузећима највише је запослено радника од 36 до 50 година старости (51%), преко 50 година је доста мањи број (11%), док су остатак радници до 35 година старости. Може се рећи да је старосна структура задовољавајућа с обзиром да је највише радника до 50 година старости, при чему преовладавају радници у зрелим годинама, што је веома битно, нарочито за сјекаче, гдје је искуство веома значајан фактор успјешности рада. Међутим, с обзиром на физички тежак рад који карактерише ова предузећа, треба тежити одржавању значајног учешћа млађих радника, до 35 година старости.

Код већине предузећа доминантни су радници са средњом стручном спремом (45%), док је учешће високо образованих радника минимално, (Графикон 1). У овиму запослених са високом стручном спремом највише је дипломираних инжењера шумарства (86%), а остало су дипломирани економисти (14%).

Доминантно је учешће квалификованих радника на сјечи, привлачењу, износу и превозу шумских дрвних сортимената (71%), док су остали радници ангажовани на осталим пословима (29%). На питање да ли постоји потреба за додатним ангажовањем дипломираних инжењера шумарства већина испитаника је одговорила негативно (67%), а један дио је дао потврдан одговор (Графикон 2). Поред тога, већина их сматра да нема потребе за стручним усавршавањем радника.

Графикон 1: Квалификациона структура радника

Графикон 2: Потреба за додатним ангажовањем дипломираних инжењера шумарства

На питање да ли посједујете адекватну структуру кадрова већина је одговорила да посједује (83%), а свега је 17% супротног мишљења.

Мада су квалификације већине предузетника изнад средњег нивоа тешко се прихватају елементи савременог предузетништва, а то потврђује и слаба информисаност и познавање кластера. Подједнаки су ставови предузетника у погледу унапређења конкурентности улагањем у кадрове, а већина их сматра да не постоји потреба за стручним усавршавањима, што је у супротности са ставом о непрекидном учењу које доводи до раста и развоја кластера¹⁵.

Као одговор на постављено питање да ли сте задовољни са радним учинком запослених већина их је одговорила потврдно (83%). Ови ставови указују на мишљење предузетника да су радници већ обучени за послове које обављају, па не постоји потреба за додатним усавршавањима. Највећи број предузетника као рјешење за унапређење радног учинка види кроз увођење нових технологија (50%) и примјеном стимулативних зарада (67%). Значајан број предузетника (67%) нема потребу за новим запослењима радника с обзиром на постојеће капацитете и обим посла.

Старост средстава за рад изражена је нарочито код камиона и грађевинске механизације. Просјечна старост појединих средстава за рад дата је у следећој табели (Табела 1).

Табела 1: Просјечна старост средстава за рад

Просјечна старост моторних тестера	Просјечна старост камиона са дизалицама	Просјечна старост камиона за насипање путева	
Број испитаника	12	Број испитаника	12
Просјечна старост (аритметичка средина)	2,00	Просјечна старост (аритметичка средина)	9,67
Стандардна девијација	1,279	Стандардна девијација	5,680

Од велике важности је податак о стандардној девијацији, који нам указује на стабилност средње вриједности. Нпр. код камиона за насипање путева премашује средину, што значи да је код већине предузећа одступање од аритметичке средине у погледу старости преко 100%. Најмања одступања су код моторних тестера, што указује да је приближна старост моторних тестера у већини истраживаних предузећа и износи 2 године.

15 Видјети шире у: Lundvall B., Johnson B. (1994.): The Learning Economy, Journal of Industry Studies, стр.23.

Средства за рад су високог степена застарјелости, а постојећи капацитети нису у потпуности искориштени. Претходно наведено указује да треба радити на квалитету факторских услова, што значи подизати ниво знања, вјештина, физичке инфраструктуре итд. Као битан елемент улагања у кадрове и средства за рад је финансијска компонента. Отежавајућа околност када је у питању развој посматраног сектора је та што нису основани фондови за развој малих и средњих предузећа што предвиђа постојећи Закон о малим и средњим предузећима. Каматне стопе комерцијалних банака су високе и одступају од европског окружења. Половина испитаника не наилази на финансијску подршку, због чега је удруживање у кластере неопходност, с обзиром на „Портерове“ економске предности које пружа овај облик удруживања.

Степен искоришћења механизације је на ниском нивоу, нарочито ако посматрамо грађевинску механизацију, код осталих средстава (моторних тестера, трактора, камиона са дизалицама) просјечан број радних дана је нешто већи, али не и задовољавајући и износи 200 дана.

Капацитети предузећа су већи у односу на остварени обим радова у 2009. години. Нпр. остварени обим сјече у односу на капацитете је 64%. Највећи број испитаника сматра да се производни процес одвија под тешким теренским условима (92%), а свега 17% предузетника је навело застарјелост механизације као карактеристику одвијања производног процеса.

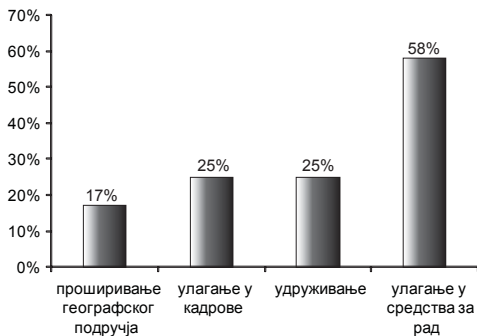
Највећи проблем приликом пословања испитаници истичу наплату (75%), док одређен дио има проблема и са клијентима (25%), а најмање их је одговорило да је тржиште проблем пословања (8%). Већина плаћање врши одложено (92%), по испоруци плаћање врши њих 25%, а најмање (8%) је заступљено авансно плаћање.

Конкурентност је изражена у дјелатности посматраних предузећа, што је позитивно са аспекта аутора који истичу да ривалство доприноси развоју иновација.

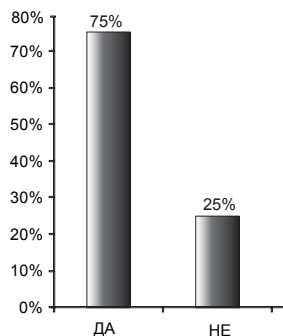
На питање да ли је изражена конкуренција у дјелатностима којима се бавите већина одговара потврдно (83%), али велики број их сматра да нема проблема са конкуренцијом.

Начин на који би се испитаници одредјелили за стицање конкурентне предности је улагање у средства за рад и нове технологије (58%). То указује на низак степен постојеће техничке опремљености. Четвртина испитаника би удруживање и улагање у кадрове изабрали као начин стицања конкурентне предности. За проширивање дјелатности није заинтересован ни један

предузетник, а 17% би се одредјелило за проширивање географског подручја рада (Графикон 3).

Графикон 3: Облик стицања конкурентне

Графикон 4: Заинтересованост учешћа у кластеру предности

Као најчешће препреке приликом пословања истичу се економске препреке (67%). Административно-правни и друштвено-политички проблеми су са једнаким степеном заступљености (42%). Одређен број испитаника (17%) истиче и кадрове као проблем.

На питање о најчешћим економским препрекама највише испитаника истиче недовољну подршку од стране Владе РС (58%), али и велика фискална оптерећења (50%). Подједнак је став о ограниченој могућности улагања у нове технологије и недостатку извора кредитирања код комерцијалних банака (33%)

На питање о финансијској подршци половина предузетника је одговорило да не наилази на финансијску подршку (50%), док 25% наилази на понуду микрокредитних организација, а 17% на подршку комерцијалних банака, док свега 8% има подршку лизинг кућа. Ни једно предузеће не наилази на подршку јавног сектора, што указује на проблеме у односу државе и сектора малих и средњих предузећа па изостају неопходне субвенције, кредити и друге олакшице од стране институција јавног сектора.

Задњи сегмент упитника обрађивао је могућност удруживања као елемента бољег организовања малих и средњих предузећа на Доњеврбаском шумскопривредном подручју. Поред тога настојало се доћи до мишљења предузетника о кластерима као савременом облику удруживања.

Већина испитаника нису чланови неког удружења предузетника (83%), али сматрају да удруживање може довести до бољег организовања малих и средњих предузећа и јачању конкурентне позиције (67%). На питање да ли сте

спремни постати члан неког удружења 67% испитаника одговорила је потврдно. Остатак испитаника (33%) није исказала спремност за удруживањем, а као најчешћи разлог истиче се неповјерење потенцијалних чланова и немогућност договора.

Резултати истраживања указују да постоји спремност удруживања у кластере (Г-4), међутим поставља се питање иницијативе. Не треба занемарити сложеност процеса успостављања кластера којег наводе неки аутори. Иако је спољашњи утицај на развој кластера велик највећи дрвопрерађивачки кластер у РС настао је на иницијативу локалних предузећа, али и уз подршку Агенције за локални развој. Постојање потенцијалног лидера у оснивању и развоју кластера препознато је овим истраживањем, што је у складу са присуством подржавајућих индустрија¹⁶.

Највише предузетника би постало члан удружења под условом да удружење има позитивне резултате (88%), док је 38% спремно да постане члан ако би удружење пружало економске предности својим члановима, а свега 13% истиче независност од политичког утицаја као услов удруживања. На основу оваквих одговора се види да постоји заинтересованост за удруживање, али испитаници очекују позитивне резултате удружења. У том погледу треба посветити пажњу проналаску иницијатора који ће спровести низ састанака са потенцијалним предузећима, како би се основала радна група која ће радити на оснивању удружења. У том смислу неопходна је помоћ са стране, помоћ државе и регулаторних развојних агенција које би покренуле иницијативу и обезбједиле неопходну помоћ и олакшице за оснивање удружења. Иницијатива се може тражити у неком другом, већем предузећу, које би преузело лидерску улогу, када је у питању оснивање и дјеловање потенцијалног удружења. Већина предузећа (75%) није наилазила на подршку других предузећа, док 25% је имало подршку у смислу логистике, услуга транспорта, као и подршке ЈПШ-а око набавке сировине и могућности наплате.

Истражујући основне ставове испитаника о кластерима, дошло се до сазнања да скоро сви испитаници нису упознати са појмом кластера (92%), али да је 73% заинтересовано да добије информацију о оваквом облику удруживања. То указује на потребу веће информисаности предузетника када је у питању кластерско организовање. Недовољну информисаност о кластерима потврђује и сазнање да ни један предузетник није чуо за кластер „Дрво ПД“ из Приједора, као највећи кластер у регији са аспекта дрвопрерађивачке дјелатности. Највећи број испитаника као користи од учествовања у кластерима истиче већу искориштеност сопствених потенцијала (50%), али и повећање обима

16 Видјети шире у: Porter M. E. (2008.): Clusters and Competition: New Agenda for Companies, Governments and Institutions IN: On Competition MA, Harvard Business Press.

производње (42%). Договарање послова већег обима и бољи приступ информацијама и новим технологијама је очекивање 33% испитаника. Побољшавање квалитета рада и финансијску корист очекује 25% предузетника, а свега 17% сматра да би овај облик удруживања утицао на развој кадровског потенцијала. Већина испитаника је заинтересована за учешће у кластеру (75%), док је незаинтересованост изразило 25% предузетника. Добијени резултати о могућностима организовања кластера остављају отворено питање у смислу преузимања лидерске улоге у оснивању и дјеловању кластера. Анкетним упитником прикупљени су подаци о предузећу „Дрвокомерц“ које се јавља као потенцијални лидер. Предузеће одступа из сектора малих и средњих предузећа, обавља шири спектар дјелатности, те исказује позитиван став када је у питању удруживање у кластере, што указује да би ово предузеће имало значајну улогу у оснивању и дјеловању кластера. На основу изложеног, може се рећи да је едукација и информисање предузетника о кластерској иницијативи неопходан елемент за оснивање и дјеловање кластера, а као предузеће које би могло преузети лидерску улогу у том смислу препознато је предузеће ДОО „Дрвокомерц“ из Теслића.

4.2. Статистичка анализа

4.2.1. Корелациона анализа и анализа варијансе

Корелациона анализа и ANOVA примјењени су у циљу анализирања постојаности веза између кадрова и пословања и средстава за рад и пословања.

На овај начин настојао се добити одговор да ли је у квантитативној вези број ВСС кадрова са обимом производње израженим у сјечи. Кориштен је коефицијент корелације чија израчуната вриједност износи 0,277, што указује да не постоји веза између броја дипломираних инжењера шумарства и обима сјече.

Коефицијент корелације се креће од -1 до +1 и што је ближи екстремним вриједностима веза је израженија (било позитивна или негативна).

Поред наведеног корелација је анализирана и за утврђивање везе између броја средстава за рад и обима производње, тј. сјече (Табела 2).

Табела 2: Табеларни преглед израчунатих коефицијената корелације

		Корелација			
		Обим сјече у 2009. години	Број моторних тестера	Број камиона са дизалицом	Број камиона за насипање путева
Коефицијент корелације	Обим сјече у 2009. години	1,000	0,172	0,691	0,559
	Број моторних тестера	0,172	1,000	0,072	0,013
	Број камиона са дизалицом	0,691	0,072	1,000	0,193
	Број камиона за насипање путева	0,559	0,013	0,193	1,000

Израчунати коефицијенти указују да постоји значајна статистичка корелација између обима производње с једне стране и броја камиона са дизалицама са друге стране, као и броја камиона за насипање путева, гдје је нешто мање изражена корелација (Т-2).

Извршена је АНОВА и „Ф“ тест у циљу анализе везе између средстава за рад и обима производње (Т-3).

Табела 3: Анализе варијансе

ANOVA					
Модел	Збир	df	Просјечан резултат	F	Sig.
Регресија	6,393E8	3	2,131E8	5,687	0,22
Остатак	2,997E8	8	3,747E7		
Укупно	9,390E8	11			
Независно промјењива					
Број камиона за насипање путева					
Број моторних тестера					
Број камиона са дизалицом					
Зависно промјењива					
Обим сјече у 2009.					

Коефицијент вишеструке детерминације је изузетно битан показатељ. Он се креће од 0 до 1. То је релативна мјера која говори о степену објашњеног варијабилитета зависно промјењиве који је настао под дејством независних. Коефицијент нам показује да је готово 70% (тачније 68,1%) промјена у обиму послова (изражених кроз сјечу) детерминисано промјенама у броју тестера

и обе врсте камиона. Кориштен је потупак тестирања примјеном „Ф“ теста. Израчуната вриједност „Ф“ теста износи 5,687. Ако је та вриједност мања од табличне вриједности неће се одбацивати нулта хипотеза. С обзиром да је добијена вриједност већа од табличне нулта хипотеза се одбацује. За ниво значајности од 0,05 „Ф“ вриједност из таблица износи 3,89.

Спроведена корелациона анализа нам указује да не постоји веза између обима производње (сјече) и броја извршилаца са ВСС школском спремом, као ни између дипломираних инжењера шумарства и обима сјече. Најизраженија је веза између обима производње и броја камиона са дизалицама.

3.2.2. „ χ^2 “ тест

Већина анкетираних је заинтересована за удруживање (тачније 8 од 12 испитаника, односно 66,7%), али је од изузетне важности и то да установимо да ли је овај фактор у вези са величином предузећа. Да би добили одговор на ово питање користимо статистички метод који се назива „ χ^2 “ тест (непараметарски тест). Како би се добио одговор на постављено питање о постојању зависности између двије појаве (у овом случају између броја запослених и могућег удруживања) формирана је табела контингенције (Т-4), која има широку примјену. Вриједности које се односе на број радника сврстали смо у 2 групе, и то: до 20 запослених, и преко 20 запослених.

Табела 4: Контингенције о могућностима удруживања у односу на величину предузећа

Број запослених	Удруживање		УКУПНО
	ДА	НЕ	
до 20	5	3	8
преко 20	3	1	4
УКУПНО:	8	4	12

На основу табеле контингенције приступило се израчунавању теоријске фреквенције (f_i'), која се добије за дату ћелију тако што се производ збира колоне и збира реда у којима се посматрана ћелија налази подијели са укупним збиром свих фреквенција редова и колоне (Т-5). Теоријске фреквенције искориштене су за даљи поступак израчунавања „ χ^2 “.

Табела 5: Елементи за израчунавање „ χ^2 “ статистике

f_i	f_i'	$(f_i - f_i')$	$(f_i - f_i')^2$	$(f_i - f_i')^2 / f_i'$
5	5,3	-0,3	0,09	0,017
3	2,7	0,3	0,09	0,033
3	2,7	0,3	0,09	0,033
1	1,3	-0,3	0,09	0,069
12	12	0	-	0,152

Израчуната вриједност „ χ^2 “ статистике износи 0,152. Поредићи добијену вриједност „ χ^2 “ са вриједношћу из таблица распореда, одбацује се или не постављена нулта хипотеза. За стандардни ниво значајности $\alpha = 0,05$, таблична вриједност је 9,488 (Ловрић et al., 2006). Добијена вриједност теста је изузетно мала, што значи да не одбацујемо нулту хипотезу (обилежја независна). Примјеном „ χ^2 “ теста, са малим ограничењем због броја елемената у ћелији, односно због малог узорка, долазимо до закључка да нема никакве везе између посматраних варијабли. То значи да величина предузећа не утиче на став о спремности удруживања.

ЗАКЉУЧЦИ

На основу претходно изложеног, може се закључити следеће:

- прихватање савремених рјешења предузетништва није задовољавајуће, а то потврђује и чињеница о слабој информисаности о кластерима, мада преовладава виши или високи ниво образовања предузетника;
- у истраживаним предузећима је низак степен заступљености факултетски образованог кадра (свега 6%);
- преовладавају квалификовани радници на сјечи, извозу, износу и превозу ШДС-а, што потврђује и одговор на постављено питање о броју извршилаца према радним операцијама, па је потврђена полазна хипотеза: „у истраживаним МСП преовладава квалификована радна снага на пословима сјече, привлачења и износа ШДС-а“;
- не постоји корелација између обима производње израженом кроз сјечу и броја високо-образованог кадра, односно броја дипломираних инжењера шумарства, а то указује да је оповргнута постављена хипотеза да је већи обим сјече, привлачења и износа код оних предузећа која имају веће учешће радника са ВСС.

- изражена је старост средстава за рад, нарочито код камиона и грађевинске механизације, па је потврђена полазна хипотеза о средствима за рад високог степена застарјелости;
- промјене у обиму послова израженим кроз сјечу одређене су промјенама у броју средстава за рад, односно броју камиона и броју моторних тестера;
- капацитети предузећа су већи у односу на обим остварених радова у 2009. години;
- у истраживаном сектору постоји спремност удруживања;
- већина предузетника је заинтересована за учешће у кластеру који би се основао на Доњеврбаском шумскопривредном подручју;
- величина предузећа не утиче на став о спремности удруживања.

Реализацијом циљева који би се успоставити у потенцијалном кластеру могли би се ријешити наведени проблеми предузећа која раде сјечу, израду, извоз и износ шумских дрвних сортимената на Доњеврбаском шумскопривредном подручју, као што су: застарјелост средстава за рад, непостојање финансијске и друге подршке, слаба искориштеност постојећих капацитета и сл.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонини Т. (2009): Финансирање кластера, Микро група, Вараждин (27).
- Берберовић Ш., Јелић М. (2005): Менаџмент малих и средњих предузећа, Економски факултет Универзитета Бања Лука, Бања Лука: (1-51).
- Вукмировић Н. (2006): Савремено предузетништво, Економски факултет, Бања Лука.
- Јелисић С. (2009): Кластери-пословно умрежавање, Programme for Assistance to Redundant Military Personnel in Bosnia and Hercegovina (32).
- Ловрић М., Комић Ј., Стевић С. (2006): Статистичка анализа - методи и примјена, Економски факултет Бања Лука, Бања Лука, (330-357).
- Lundvall B., Johnson B. (1994): The Learning Economy, Journal of Industry Studies (23-26).
- Мијановић М. (1993): Примјена „ χ^2 “ теста у социолошким истраживањима, Философски факултет Никшић (115-122).
- Народна Скупштина Републике Српске (2009): Закон о подстицању развоја

малих и средњих предузећа, Службени гласник РС број. 23/09, Бања Лука.

Нонић Д. (2010): Организација и пословање у шумарству- практикум, Универзитет у Београду, Шумарски факултет, Београд (73-81).

Ottaviano G. (2003): Regional Policy in the Global Economy Insights from the New Economic Geography: Tregional Studies 37, (665-673).

Porter M. E. (2008): Clusters and Competition: New Agenda for Companies, Governments and Institutions IN: On Competition MA, Harvard Business Press (213-304).

Schmithusen F., Kaiser B., Schmidhauser A., Mellinghoff S., Kammerhofer A.W. (2006): Предузетништво у шумарству и дрвној индустрији , Економски факултет, Београд (87-89).

Solvell O., Lindqvist G., Ketels C. (2003): The Cluster Initiative Greenbook. Stockholm: Ivory Tower (9-10).

Тијанић Л. (2008). Политика Европске Уније у формирању кластера, прегледни рад, Пула (1-10).

Интернет извори:

http://sombor.bizhat.com/dokumenti_za_preuzimanje/strategija_razvoja_msplat.pdf, преузето 20.09.2010.године

<http://www.clusterobservatory.com>, преузето 17.12.2010.године.

ORGANIZATION OF SMALL AND MEDIUM COMPANIES IN THE LOWER VRBAS RIVER FOREST MANAGEMENT AREA

Darko Ostić

Summary

Small and medium companies which are in the business of logging and skidding of forest wood assortments in the Lower Vrbas River Forest Management Area belong to a category of specialized service companies and less developed sector, and are characterized by a lack of mutual cooperation and adverse market position. The problems in this sector are numerous. In that sense, the state influence on the observed sector is significant, as well as consideration of possibilities for their organization.

Adoption of contemporary business solutions is not satisfying, which is also supported by a poor knowledge about clusters, despite the entrepreneurs' higher or high level of education. Qualified laborers on logging, removal, export and transport of forest wood assortments are predominant, which is confirmed by an answer concerning the number of executors per work operations. There is no correlation between the production volume (observed through logging) and the number of personnel with a university degree ie. the number of BScs in Forestry. The aforesaid conclusion is confirmed by a calculated correlation coefficient .

The old age of means of work is accentuated, especially of trucks and building mechanization. Changes in the production volume expressed through the logging volume are preconditioned by changes in the number of means of work ie. the number of trucks and chain saws .

Through the organization of small and medium companies dealing with logging, preparation, export and removal of forest wood assortments into clusters it is possible to resolve current issues like: obsolence of means of work, poor utilization of existing resources, lack of mutual cooperation, non-existence of financial and other support etc.

Therefore, the starting hypothesis that the merger possibilities are not dependant upon the size of a company is confirmed by the low values of „ χ^2 “ amounting to 0,152.

The readiness to merge exists in the researched sector. The majority of entrepreneurs is interested in paticipating in a cluster that would be founded in the Lower Vrbas River Forest Management Area.